

สรุปผลการศึกษาและเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและดำเนินการเก็บข้อมูลชุมชน บุคคล และกลุ่ม ด้วยการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์บุคคล-กลุ่มบุคคล และข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้นำมาจัดหมวดหมู่ ประมวลผล ตรวจสอบ และดำเนินการวิเคราะห์เป็นระยะจนกระทั่งได้ข้อค้นพบจัดทำเป็นรายงาน ผลการศึกษาโดยสรุปมีดังนี้

กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

เกษตรกรซึ่งเป็นกรณีศึกษาได้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้กระทั่งสามารถปรับเปลี่ยนวิถีคิด ทัศนคติ และพฤติกรรม ปรับเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ (เพื่อขาย) มาทำวนเกษตร เพื่อการพึ่งตนเองที่เป็นการรักษาคุณภาพระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ การทำเกษตรกรรม และการดำเนินชีวิต โดยมีกลไกสำคัญของกระบวนการเรียนรู้คือ

1. ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายชุมชนรอบป่าตะวันออก (วนเกษตร) ในฐานะเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเบื้องต้นแก่เกษตรกร โดยมีองค์ประกอบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

เนื้อหาการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ จัดกระบวนการเรียนรู้โดยมีเนื้อหาความรู้ที่สามารถตอบโจทย์ปัญหาชีวิตและนำไปสู่การเรียนรู้ด้วยการลงปฏิบัติของเกษตรกร ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวได้จากการถอดประสบการณ์ชีวิตที่ล้มเหลวและผ่านการลงมือปฏิบัติลองผิดลองถูกของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีการเลือนไหลของความรู้อย่างมีจังหวะก้าวอย่างเป็นขั้นตอนด้วยวิธีการต่างๆ กล่าวคือ การจัดกระบวนการเรียนรู้ซึ่งทำให้เกษตรกรเกิดการรับรู้การคิด ทบทวนตนเองที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อประสบการณ์เดิม และนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ ซึ่งการเรียนรู้ในแต่ละเรื่องจะต้องมีการทบทวนหวนคิดถึงเรื่องที่ได้เรียนรู้ผ่านไปด้วย โดยเนื้อหาการเรียนรู้ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนการเรียนรู้ (การเรียนรู้ตนเอง, ปัญหา และทรัพยากร) 5 เรื่องพื้นฐานชีวิต (การเรียนรู้เรื่อง ข้าว, อาหาร, ยาสมุนไพร, ข้าวของเครื่องใช้, ดิน, จุลินทรีย์ และ

ปฏิวชิภาพ) และ 3 แผน (การเรียนรู้แผนชีวิตและครอบครัว, แผนชุมชน และการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม)

วิธีการหรือรูปแบบการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการหรือรูปแบบที่หลากหลายและสอดคล้องกับเนื้อหาการเรียนรู้ด้วยวิธีการจัดการประชุมสัมมนา เครือข่าย การทดลองทำจริงหรือการทำกิจกรรมที่เรียกว่า “การทำยา” จะทำควบคู่กับการประชุมสัมมนาเครือข่าย การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนข้ามเครือข่าย โดยรูปแบบการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเน้นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการในบรรยากาศที่เป็นกันเองด้วยการทำกิจกรรมผ่านกลุ่ม ด้วยการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กันและกัน

ศูนย์การเรียนรู้ มีแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญคือ การเรียนรู้จากผู้ใหญ่ในชุมชน เข้มแข็งและมีสวนป่านเกษตรภายในบริเวณศูนย์การเรียนรู้ อีกทั้งมีเครือข่ายเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรโดยรูปแบบต่างๆ ทั่วประเทศ

จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ ทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้และสามารถจัดการกับชีวิตของตนเองและครอบครัวโดยเฉพาะการเรียนรู้การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เกิดการเรียนรู้การจัดการทรัพยากร เรียนรู้เรื่องการจัดการความสัมพันธ์ของคนและทรัพยากรทั้งเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ โดยการลงมือปฏิบัติทำสวนเกษตร โดยการเรียนรู้ของเกษตรกรมิใช่ได้จากระบวนการเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ จัดขึ้นเพียงทางเดียวเท่านั้น เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้จะต้องทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอและมีเวลาเพียงพอในการเรียนรู้ซึ่งจะส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ ดังนั้นเกษตรกรจึงได้สร้างกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้นในชุมชนซึ่งเป็นทบทวนการเรียนรู้โดยรูปแบบการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ

2. กลุ่มวนเกษตรและชุมชนในฐานะที่เป็นบริบทและกลไกที่ใกล้ชิดของกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล เกษตรกรที่เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ จัดขึ้น ได้รวมกลุ่มกันเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับสมาชิกและคนในชุมชน โดยมีองค์ประกอบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

เนื้อหาการเรียนรู้ เนื้อหากิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นได้ประยุกต์จากเนื้อหา 3 5 3 ของศูนย์การเรียนรู้ และเป็นกิจกรรมที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรสมาชิกและคนในชุมชนดังนั้นเนื้อหาการเรียนรู้จึงเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตที่เป็นเรื่องใกล้ตัว เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และการไม่มีกินไม่มีใช้ มีเนื้อหาการเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ เรียนรู้การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน

วิธีการหรือรูปแบบการเรียนรู้ กลุ่มวนเกษตรได้จัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านารดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น บ้านนาอีสานจัดกิจกรรมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารพันธุ์ไม้ ธนาคารข้าว

บ้านหลุมมะขามจัดกิจกรรมเรียนรู้ผ่านการบริหารจัดการธนาคารชุมชน การดำเนินโครงการ “หนึ่งงานร้อยชนิด” โดยมีใช้การเรียนรู้ด้วยการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตและปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงร่วมกันหาวิธีการแก้ไขปัญหา การจัดกิจกรรม การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ โดยผ่านช่องทางการเรียนรู้ด้วยการประชุมเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การพูดคุยแลกเปลี่ยน การลงมือปฏิบัติ และการเป็นวิทยากรแลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีความสนใจมาศึกษาดูงานยังชุมชนทำให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ๆ และนำมาทดลองปฏิบัติต่อไป

แหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญของกลุ่มวนเกษตร คือ ศูนย์การเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ที่ต่างๆ และการลงมือดำเนินกิจกรรม

กลไกสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นโดยกลุ่มวนเกษตรได้แก่

1) กลไกบุคคลซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มวนเกษตรซึ่งได้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ จัดขึ้น คือ นายเลี่ยม บุตรจันทา ชุมชนบ้านนาอีสาน และนายวินัย สุวรรณไตร ชุมชนบ้านหลุมมะขาม โดยบุคคลทั้งสองได้ชักชวนญาติพี่น้องและเพื่อนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ จัดขึ้น และรวมกลุ่มกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน

2) กลุ่ม/กิจกรรมการเรียนรู้ ถือเป็นกลไกส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในระดับบุคคล เนื่องจากเกษตรกรสมาชิกกลุ่มวนเกษตรเข้าไปเป็นคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่ม/กิจกรรมภายในชุมชน

3. ผลลัพธ์การเรียนรู้ของบุคคล จากการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ จัดขึ้น และจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของกลุ่มวนเกษตรส่งผลให้เกษตรกรมีการเรียนรู้ดังนี้

เกษตรกรได้เรียนรู้เรื่องการจัดการกับตนเองและครอบครัว ทรัพยากร และชุมชนที่อาศัยอยู่ โดยเกษตรกรสามารถวิพากษ์แยกเหตุและผลของปัญหาชีวิตปัญหาหนี้สินของตนเองได้ และลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา โดยเริ่มจากการทำบัญชีรายจ่ายเพื่อทบทวนพฤติกรรมการใช้จ่าย การบริโภคของตนเองและครอบครัว มีการสำรวจทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่รวมถึงความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากรพร้อมกับการลงมือปฏิบัติ เกษตรกรได้เรียนรู้เรื่องการเก็บออม การแบ่งปัน การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ระหว่างคนกับทรัพยากรด้วยการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ จัดขึ้น และจากการรวมกลุ่มจัดกิจกรรมในชุมชน ด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เกษตรกรได้เข้าร่วมทำให้เกษตรกรมีความรู้กระทั่งสามารถวิพากษ์จุดยืนของตนเองได้ ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตด้วยการเลิกทำการเกษตรเพื่อขายมาเป็นการทำวนเกษตรเพื่อการเรียนรู้ การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน ลดการพึ่งพาปัจจัยต่างๆ จากภายนอกโดยเฉพาะ ข้าว อาหาร ยารักษาโรค และเครื่องมือเครื่องใช้ มีวิธีการคิดที่ให้คุณค่าและความสำคัญกับการดูแลรักษาทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่และดูแลรักษาทรัพยากรของส่วนรวม เกิด

เป็นความภาคภูมิใจในความรู้ของตนเอง การเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นผลสืบเนื่องจากการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ซึ่งการเรียนรู้และความรู้ที่เกษตรกรมีแตกต่างกันออกไปตามความสนใจของแต่ละบุคคล แต่โดยภาพรวมแล้วกระบวนการเรียนรู้ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทักษะ และพฤติกรรมของเกษตรกร

อีกทั้งเกษตรกรเกิดการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณ จากการลงมือปฏิบัติทำวนเกษตรได้เกิดเป็นการรับรู้และเข้าใจความจริงของชีวิตและธรรมชาติ กล่าวคือ การเรียนรู้และลงมือทำวนเกษตรทำให้เกษตรกรเข้าใจและรู้จักการใช้ชีวิต หรือรู้ว่าความสุขที่แท้จริงของชีวิตไม่ได้เกิดจากการมีเงิน แต่เกิดจากการที่ชีวิตและครอบครัว รวมถึงชุมชนที่อาศัยอยู่สามารถพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองได้ เกิดเป็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน เข้าใจการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคน และธรรมชาติ กระทั่งเกิดเป็นความสุขและความภาคภูมิใจขึ้น

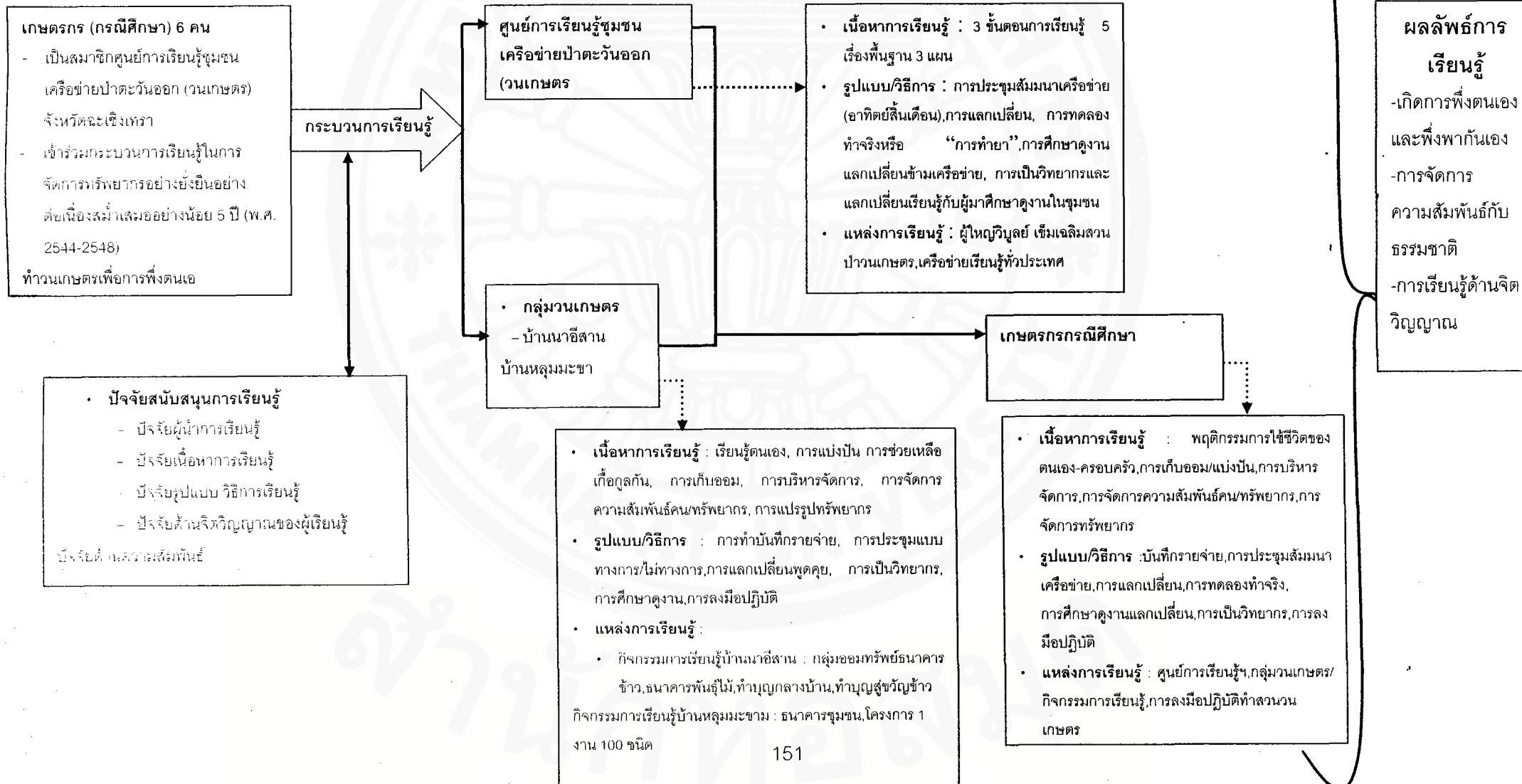
ปัจจัยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล

เกษตรกรกรณีศึกษาได้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้เรื่องวนเกษตรที่จัดขึ้นโดยศูนย์การเรียนรู้ฯ และจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน ด้วยขั้นตอนและวิธีการต่างๆ กระทั่งทำให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทักษะ และพฤติกรรมในที่สุด แม้ว่าจะผ่านกระบวนการเรียนรู้จากแหล่งที่มาเดียวกันแต่เกษตรกรยังมีการปรับเปลี่ยนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ดังนี้

1. ปัจจัยด้านผู้นำการเรียนรู้ โดยผู้นำการเรียนรู้มีลักษณะดังนี้ มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้ มีความสามารถในการกระตุ้นให้เกิดความใฝ่รู้ ด้วยการใช้คำพูดที่แทงใจ-โดนใจผู้ฟัง มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมด้วยวิธีการลงมือปฏิบัติ / สอนแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีความรู้ในการจัดการเรียนรู้ มีความเป็นกันเองกับผู้เรียน
2. ปัจจัยด้านเนื้อหาการเรียนรู้ เนื้อหาการเรียนรู้กำหนดจากเรื่องที่ใกล้ตัวและกำลังเป็นความทุกข์ร้อนของเกษตรกร เป็นเรื่องที่เกษตรกรรู้สึกถึงทางตันและหาทางออกไม่ได้
3. ปัจจัยด้านรูปแบบหรือวิธีการเรียนรู้ มีความหลากหลาย เน้นการมีส่วนร่วม มีความต่อเนื่องของการเรียนรู้ และมีรูปแบบอย่างไม่เป็นทางการ มีความสัมพันธ์เชิงสังคม โดยมีกลุ่มเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ
4. ปัจจัยด้านความสุขทางจิตวิญญาณของผู้เรียนรู้

จากกระบวนการเรียนรู้และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล สามารถสรุปได้ดังนี้

ภาพที่ 6 กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากร

- ข้อเสนอแนะ

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก ได้ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องกระบวนการเรียนรู้ในระดับบุคคล ทั้งนี้ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาและการศึกษาวิจัย ดังนี้

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา

1. ข้อเสนอแนะสำหรับศูนย์การเรียนรู้รอบป่าตะวันออก (วนเกษตร) ศูนย์การเรียนรู้ มีความพร้อมทั้งด้านการบริหารจัดการ เนื้อหาการเรียนรู้ รูปแบบการเรียนรู้ และแหล่งการเรียนรู้ ที่เอื้อต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเกษตรกรเป็นอย่างดี หากแต่ควรมีการเพิ่มเติมการดำเนินงานบางด้านเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดกระบวนการเรียนรู้ยิ่งขึ้นกล่าวคือ

ด้านการบริหารจัดการ เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ มีข้อจำกัดทั้งด้านบุคลากร และงบประมาณแต่มีภาระงานจำนวนมาก ดังนั้นศูนย์ควรจะมีการพัฒนาสื่อสำหรับการเรียนรู้เช่นการพัฒนาเว็บไซต์การเรียนรู้เรื่องวนเกษตร เป็นต้น

ด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ มีเนื้อหาการเรียนรู้ที่สามารถจัดการกับปัญหาชีวิตของเกษตรกรได้ และมีวิธีการหรือรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมกับเกษตรกรและผู้สนใจ พร้อมทั้งมีแหล่งศึกษาเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดกระบวนการเรียนรู้ยิ่งขึ้น ศูนย์การเรียนรู้ ควรมีการจัดทำเนื้อหาการเรียนรู้ให้อยู่ในรูปของเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร รวมถึงการจัดทำโปรแกรมการอบรมให้กับผู้ให้ความสนใจไปศึกษาดูงาน อีกทั้งควรมีการจัดทำฐานข้อมูลความรู้ด้านต่างๆ เช่น ความรู้เรื่องสมุนไพร เพื่อเป็นการเผยแพร่กระบวนการเรียนรู้ไปสู่สาธารณชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานและบ้านหลุมมะขาม ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยกลุ่มวนเกษตรด้วยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับชุมชนนั้นมีความเหมาะสมและหลากหลาย และเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดกระบวนการเรียนรู้กลุ่มวนเกษตรควรมีการขยายบทบาทไปสู่กลุ่มแม่บ้านโดยวิธีการต่างๆ ด้วยเช่นกัน เพราะจากการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้หญิงหรือแม่บ้านและเยาวชนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้้น้อยมาก ดังนั้นควรมีการจัดแบ่งหน้าที่หรือจัดกิจกรรมการเรียนรู้ขยายไปสู่กลุ่มดังกล่าว

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งปัจจุบันมีความพยายามที่จะจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยีจากในส่วนของภาครัฐเป็นจำนวนมาก ในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าวผู้ศึกษาใคร่ขอเสนอแนะว่า ควรจะมีการกำหนดกรอบหลักสูตร หรือตัวเนื้อหาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดเป็นการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน การถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการต่างๆ ควรคำนึงถึงความต่อเนื่องและยั่งยืน และการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบ เป็นขั้นตอน ด้วยวิธีการที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนและชุมชนโดยชุมชนสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนได้ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัย

1. การศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้โดยทั่วไปจะให้ความสำคัญในระดับกลุ่ม หรือชุมชน ควรต้องมีการศึกษาในระดับปัจเจกด้วย เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการการเรียนรู้หรือฐานการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลที่ส่งผลถึงการดำเนินงานของกลุ่มและชุมชน

2. การศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรเป็นการศึกษาจากรูปแบบการทำวนเกษตรเพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น ดังนั้นหากจะมีการศึกษากระบวนการเรียนรู้จากรูปแบบอื่นๆ เช่น เกษตรประณีต เกษตรยั่งยืน ฯลฯ จะเป็นองค์ความรู้ในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอีกรูปแบบหนึ่งด้วย

3. การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลเป็นเรื่องสำคัญ และทำให้ได้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ ซึ่งในอนาคตต่อไปควรจะมีการศึกษาลงรายละเอียดที่ลึกซึ้งต่อไป